

Турар Кожомбердиев

ОТТОН ӨСКӨН КЫЗЫЛ ГҮЛ

(п о э м а)

Деңизди алаканга батырыш мүмкүн болбогондой эле бул чакан поэмада кыргыз элинин нечен ондогон кылымдардагы тарыхына саякат жасоо эмес, көз чаптырып чыгышка да мүмкүн эмес.

Биз тарыхыбызды терең билбей туруп, келечекти, заманыбызды толук баалап, сүйө албайбыз. Эмесе бул поэма биринчиден, ич арадагы байларга, экинчиден, сырттан келген басып алуучуларга каршы кашык каны калганча күрөшкөн, ыза көргөн, ыйга жуулган, кээде үзүм нанга зар болгон, бирок эч убакта бакытты, эркиндикти издөөдөн талыкпаган, меймандос, эр жүрөк кыргыз калкымдын тарыхынан үзүндүлөр:

* * *

Дүйнө суз. Кара туман. Шамал айдап.
Замана кансыраган, заман жайдак.
Эстесем ошол кезди бийлегенсийм,
Айнектин сыныгында жылаңайлак...

Кырсык кыш, карабастан абалына,
Качырат жетимине, чабалына.
Жылаандай муздак шамал, дем алганда
Тызылдап жете түшөт таманыма.

Түн мына уч-кыйрысыз. Көрүнбөй таң,
Көрүнбөйт кыбыраган бир тирүү жан.
Карачы кардын үстү «кызыл килем»,
Карачы кардын үстү кыпкызыл кан.

Дүйнө суз. Кара туман. Шамал айдап,
Замана кансыраган, заман жайдак.
Эстесем ошол кезди бийлегенсийм,
Айнектин сыныгында жылаңайлак...

Ачкадан көз жумулуп, кулак тунду,
Асманга нан берчи! — деп, колун сунду!
— О кудай, карды неге жаадырасың?
— Бир жолу жаадырсаңчы нанды — унду!

О кудай, канча кулуң жетим, жарды,
Жырткыпыз, жибербечи бороон, карды.
Ачкалык соруп барат каныбызды,
А көрөк жаадырсаңчы унду — нанды!

Калтырап колун созот көккө, айга:
— Жараткан жеткирсеңчи тирүү жайга.
Эмнеге томаякты унутуп таштап,
Бардыгын берип койдун канкор байга?

Кудурет түңүлтпөчү нандан-жандан,
Пендеңе берип койчу секет-жардам.
Тигине ачкалыкка чыдай албай,
Жаш балдар лапылдатат сары кардан.

* * *

Ит улуп, үйүр үркүп дабыр-дубур,
Шүмшүйгөн алачыкта өмүр кыбыр...
Түбөлүк таң атпастай, күн чыкпастай,
Жыбылжып жомок агат шыбыр-шыбыр.

Чал ырдайт бакыт нуру аз келерин,
Адамга турмуш дайым кас келерин.

Ал айтат шордуулардын көп убакка,
Унутканын күн чыгаарын жаз келерин.

Аркырап жылчыктардан шамал куюп,
Ит улуйт, ит какылдайт кырсык туюп.
Жылкычы шашып кирет алачыкка,
Сакалга, мурутуна бороон уюп...

* * *

Толгоо келди. Оору күчөп, ичти жалмап,
Жаш келин жанталашат бакты кармап.
Жадегенде күн чыгыш да караңгы,
Байкуш ай! Сөөк сыздайт, боздойт улуп:
— Я Алла, а кудай! — деп колун сунуп.
Коргошун бүтөгөндөй, кулак тунуп,
Жадегенде күн чыгыш да караңгы.

Көрсөм дейт бир адамды, тирүү жанды.
Мынакей катуу толгоо... Эстен танды.
Селт. Укту, барылдаган тааныш үндү,
Энеке түндө тууду Адам —Күндү!

* * *

Бириндеп үмүттөрү алсыз, майда
Чачылып сөөктөрү чөлдө, сайда.
Бир дагы көрүшпөдү акыйкатты,
Же жокпу, а болбосо чындык кайда?

Тон кийип жалаң этке ысык жайда
Антташкан сулуу селки, токол байда.
Колунда конуп туруп учуп кетти,
Же сүйүү жок нерсеби, сүйүү кайда?

Жылына мээнет албай жалгыз тай да
Күшүлдөп суу сугарып жазда, жайда.
Мынакей түшүм оруп болгон кезде —
Жылаңач. Курсагы ач. Бакыт кайда?

...Чачылып сөөктөрү чөлдө, сайда,
Тон кийип жалаң этке ысык жайда.
Жигиттин антташканы токол байда.

Бороондо тоңуп өлгөнбү!
Сууга чөгүп кеткенби?
Жүрөгүнө ок тийгенби?
Теңдик кайда?
Сүйүү кайда?
Бакыт кайда?
Чындык кайда?

* * *

Зыңылдап күүсүн төгөт комуз ыйлап
Кыз ырдайт айласыздан, өзүн кыйнап.
Жалдырап эл кыдырат иничеги,
Тытылган тумагына тыйын жыйнап.

Бутгарын ачкалыктан шилтеп араң,
Талканга ээ болсок деп жалгыз жалам.
Мекенге эми качан жетебиз деп,
Турушат таштай каткан эки караан...

* * *

Элестеп турган жери эне жыттуу
Чоң эне кере шилтейт ийри бутту.
Мекени кел! —дейт, койнун ачып кенен,
Жетет ал жылса дагы боору менен.

Чоң эне тыным кылып, көзүн жумат...
Карасаң, түн чайыган айды турат.
Кыйкырды. Кайым болду. Эмне балаа?
Баягы эле көз жеткис кумдуу талаа.

* * *

Бутунан кан түтөктөп, күчүн шалап
Карыя өткөндөрдү өлчөп-баалап...
Кудайдан сураган жок ал өмүрдү,
Ал жатты мекенине бакыт каалап.

Эрме чөл. Бир киши жок алын көрөр,
Эрме чөл. Бир киши жок колун берээр.
Эрме чөл. Бир киши жок суусун берээр,
Эрме чөл. Бир киши жок башын жөлөөр.

Карыя үзүлөөрдө айтты сөзүн:
— Көрбөйт го тирүү кезде сени көзүм.
Баспайт го тирүү кезде сени бутум.
— Өлсөм ээ кымыз жутуп, жарым жутум.

Шаңшыган бүркүт элем сызган көктө,
Моминтип кумда жатам, келбес чекте.
Мертинбес кыргызымдын кулундары,
Мен үчүн өч алгыла келечекте!

Айта бар айланайын күлүкшамал!
Кордукту, кыйындыкты көп көргөн деп
Жалганды өлүмдөн да жек көргөн де,
Атышкан де бир кадамда артка жылбай.
Өмүрүн келечекке бүт берген де,
Кайра артына эч нерсе талап кылбай!

* * *

Ай чыкты коркунучтуу аскалардан
Бөбөккө ай табышмак башкалардан
Айлана ыш жыттанат.

Угасың анда-санда кобурларды,
Качкындар токуп жатат чобурларды.
Айлана ыш жыттанат.

Шуудурайт кокту жактан калың камыш,
Ай болсо эски жолдош, эски тааныш.
Айлана ыш жыттанат.

Качкындар жанталашат жүктү жүктөп
Кыз отурат.
Өгүздүн жибин кармап, айды тиктеп.
Айлана ыш жыттанат.

* * *

Барденке тарс! дей түштү, жигит кулап
Атылды көкүрөктөн кызыл булак!
Жигиттин өчтү
Миң киловатт ысыктык канындагы...
Бетин тытып чыңырды
Кара кемпир жанындагы.

Кара кемпир качырды,
Таш, топурак, кумдар чачып.
Канкорлор ат үстүндө,
Зуулдашып, кетти качып.

— О дүйнө! бул эминен жараткан ай!
Баштарын мыкчып калды кара кемпир,
Чачтары күйүп кетип бараткандай!

О канкор, сен карышкырдан да жамансың,
Анткени карышкыр да издеп каппайт.
О канкор, сен жылаандан да жамансың,
Анткени жылаан да издеп чакпайт.

О канкор, окко учсун менчилеп жалгызбалаң
Тыптыйпыл өрттөлсүн элиң, калааң,
Жериңе эч нерсе өспөй,
Караган, тикенек өссүн жалаң.

О канкор, кара мышык араласын,
Досторуңдун ортосун.
Кескелдирик уя кылсын
Жүрөгүңдүн толтосун.

О кудай! Канкор эч качан
Жакшылык дегенди көрбөсүн.
Сөөгү куурап калса да,
Эч убакта өлүм келбесин.

Кара кемпир жулунуп
Канкорлорду кармап жатты.
Анын сөзү тийген жерлер,
Пайда кылды кара такты...

Тытылды үстүндөгү эски күрмө,
Эненин жүрөгү эми жүрөк эмес
Уулу жаткан табыт — мүрзө.

ЖАЛПАК ТАШ

Энеси салбыратып куудай чачты
Уулунун мүрзөсүнө алыс жактан,
Көтөрүп келген эле жалпак ташты.
Жалпак таш бүтүн болчу мурда, башта.

Эми азыр чуңкурлар бар жалпак ташта.
Анткени салбыратып аппак чачты,
Ай-жылдап тамчылатып ысык жашты,
Энеке көзөп салган жалпак ташты...

* * *

Арт жакта дайра, чөлдөр, кербен сарай,
Аргымак качып барат элин карай.
Караңгы жарык да жок жалгыз чокум,
Үстүндө камчы илинген ээр-токум.

Жол жүрүп тыным албай күндөп-түндөп,
Баратат үйрүн көздөй шаңшып үндөп.
Кез келип алды жактан токой, кырлар
Артынан аркырашат карышкырлар.

Кезигип алды жактан суу, тоо, түзөң,
Шалдырайт буттарында үзүк кишен...

Ташыркап, кыйноо көрүп эстен калгыс,
Аргымак дүбүрт урат өзү жалгыз.

Арт жакта дайра, чөлдөр, кербен сарай,
Аргымак качып барат элин карай!

ҮМҮТ

Кээде турмуш таш боор да, татаал келет
Мойнуңа минип алып, күн-түн желет. Бирок
да үмүт сени тыштап кетпейт, Бийик бол,
өйдө тур деп колун берет.

Үмүт туура ок тийип, кансыраган,
Үмүт туура чөлдөгөн, алсыраган.
Бирок да үмүт качан бутту жалап,
Жаш төгүп, тилемчилеп нан сураган?

Үмүттү нечен ирет толкун урган,
Үмүттүн көзүн чукуп, чачын жулган.
Канчалык жыгылса да, жанчылса да
Балдакчан, жалгыз бутчан алга жылган!

* * *

О энелер! Бактыңды заман көмгөн.
О энелер! Көзүңөр ыйга көнгөн.
О энелер, чыксаң да канча жашка
Көрбөдүм көзүңөрдөн ыйдан башка.

Көзүңөр эч алтынга сатылбаган.
Көзүңөр эч акчага сатылбаган.
Көзүңөр боздоп жүрүп, ыйга бышты.
Көрөмбү көзүңөрдөн кубанычты?

БЕКПАЙ ТУТКУНДУН МОНОЛОГУ:

— Кызыл гүл өсө албады, ташка, музга
Жетпедим жүрөк сүйгөн сулуу кызга.
О өмүр, эмне узунсуң ушунчалык,
Болбодуң жарым аттам, өтө кыска?

Бутумда кишен ырдайт. Күтөт жарыш.
Жыгылгам шилтеп туруп бир-эки арыш.
О өмүр, эмне узунсуң ушунчалык,
Болбодуң жарым күндүк, жарым карыш?

КАРА ДУБАНАНЫН МОНОЛОГУ:

— Эмне төрөдүң тууган жер?
Баарыбызды багалбасаң.
— Эмне төрөдүң, тууган жер?
Бир үзүм най табалбасаң?

Эмне төрөдүң, энеке?
Калып биздин шорубузга.
Ачкачылык-жокчулукту,
Басып берип боорубузга.
Түкүрүк менен таш түшөт,
Нан сураган колубузга.

Эмне төрөдүң, тууган жер,
Арык болсоң, көбөйбөсөң?
Эмне төрөдүң, тууган жер,
Жетимсиретип, өгөйлөсөң?

КАЛЫГУЛ УУРУНУН МОНОЛОГУ:

Бир мүнөз. Ак тилектүү. Дайым сылык,
Жок эле менде мурун мындай кылык.
Кантейин короолорго кол салдырды,
Боору таш, жүрөгү таш ачкачылык.

Мекендейм чер-токойду, үңкүр, кырды,
Жокчулук айласыздан ууру кылды.
Анткени адамды эмес, ачкачылык —
Айылга айдап келет карышкырды.

— Турмуш деги каныма тоёсунбу?
Жүрөктү мыкчыганды коёсунбу?
Же көздү тирүү бойдон оёсунбу?

Сен неге караңгысың, түпсүз көрдөй?
Өтөмбү ушул бойдон жарык көрбөй?
Урпактагы жыландай койнумдасың,
Жомоктогу шайтандай мойнумдасың.

О шордуу, капастагы өчкөн күндөр!
Канатсыз караңгыда өскөн гүлдөр!
Муунтпа, дем кыстыкты, турмуш — шайтан!
Качан жондон түшөсүң, турмуш — шайтан?

ЖЕЛДЕҢ БААТЫРДЫН МОНОЛОГУ:

— Эй, уккула кедейлер, кайдасыңар?
Ачкалар, түшкө кирген үзүм нандар.
Эртеңкиге сүйүнбөй,
Калтырап эртеңкиден коркушкандар!

Жүрөгүн кансыраткан кордук, жалган.
Бүшүркөп күнөөкөрдөй башын салган.
Бийикти — Күндү көрбөй көнүп калган
Томаяктар кайдасыңар?

Көздөрү бар. Көрүүгө укугу жоктор!
Кулагы бар. Угууга укугу жоктор!
Тилдери бар. Сүйлөөгө укугу жоктор!

Асманга көтөргүлө мушту, бойду!
Ойлоо да күнөө болот кечиримсиз —
Бактылуу болбойм деген сасык ойду.

Эмне силер ушунча чыдайсыңар?
Тырмышып жонуңарга чыгып жатса
Эмне силер башты ылдый саласыңар?

Мал сымак оттоп-оттоп каласыңар.
Качан еилер муштумду коргошундап.
Алоолоп күрөш отун жагасыңар?

Эй, коркок! Көздөрүңдү алаңдатып,
Келечек жөнүндө сен ой кыласың.
Башыңды жерге жете салаңдатып,
А көрөк өзүң жулкун бакыт үчүн,
Өмүрдү кылыч кылып жалаңдатып!

Аргымак унутулган шаңдуу таскак
Келесиң даакы түшпөй, арттан аксап.
Көтөрүл, алга карай канат шилте!
Жатпагын капталыңды күнгө кактап.

Кайран баш, канча ызага чыдап, түткөн.
Жүрөктө ал кордуктар кайнап бүткөн.

Бирок да арабызда макоолор бар,
Жалдырап күн батыштан күндү күткөн...

Көзсүз жашаганга көнөөрбүз,
Көрдө жашаганга көнбөйбүз!
Жылаңач жашаганга көнөөрбүз,
Жыланча жашаганга көнбөйбүз!

Жалгыз калган дарак да токой болот,
Жалгыз калган кншиден да тукум тарайт!
Жалгыз калган манча да машаа басат!
Жалгыз калгаи көз дагы күндү карайт!!!

АЛТАЙ БААТЫРДЫН МОНОЛОГУ:

— Мекеним!

Мен жек көрөм сенин душмандарыңды,
Душмандан да жаман көрөм
Душмандарга багынганды —
Кыңшылап өз жыргалын сагынганды.

Мен жек көрөм сенин душмандарыңды,
Душмандан да жаман көрөм —
Душман менен достошконду,
Душманга кол куушуруп,
Сени менен коштошконду.

Тууган жер, амаи тургун, колду келе!
Балдарың сени таштап кетмек беле?
Билемин ким унутса кыйындыкта
Ага сен түбөлүккө өгөй эне.

Ким кетсе кыйындыкта жүзүн сата.
Ким качса кыйындыкта башын ката.

Ага сен түбөлүккө өгөй эне,
Ага сен түбөлүккө өгөй ата.

Былчылдап канга жуулуп олпок, тердик
Көрсөтөм калкым үчүн бир чоң эрдик.
Ант берем, душмандан да эрте өлтүрөм!
Ким кылса душмандарга боорукердик.

Жок, коркпойм душмандардын соккусунан
Эгерде мертинбесем кокусунан.
Көрөөрсүң шыгыраган жат баштарды —
Алтайдын найзасынын чокусунан.

Мынакей күн кылкылдап батаарында
Жүрөгүнө душман мээлеп атарында.
Баратат Алтай баатыр кармашууга
Миңдеген кулунуңдун катарында.

Душман ичпейт сууларын биздин көлдүн.
Душман баспайт шиберин биздин төрдүн
Түнөбөйт чымчыктардын уясына
Эч качан тукумдары бүркүттөрдүн!

САИКАЛ КЫЗДЫН МОНОЛОГУ:

— Тууган жер!
Эң ыйык ырларыңды өчүрүштү.
Эң баатыр балдарыңды өлтүрүштү.
Эң сулуу кыздарыңды өпкүлөштү.

Бирок мен келечекке ишенемин.
Бирок мен кубанамын да бир ойдон.
Бүт өлөөр сени тепсеп кутургандар
Бир гана сен калаарсың тирүү бойдон.

Бирок да сен жашаган мобул жүрөк!
(Ишенип, кубангамын да бир ойдон)
Көрдө да куйкалап курт-кумурсканы,
Чачырап жата берээр күйгөн бойдон...

Каякта жүрсөм дагы сенин үнүң
Сабалап мен тарапка жетээр эле.
Эгерде секунд чыксаң жүрөгүмөн
Анда жүрөк —
                    бир муштумдай —
Ташка айланып кетээр эле.

— Биз кыргызбыз,
Эзилип жалында күйгөн.
Биз кыргызбыз,
Аргымакты аялындай сүйгөн.

Биз кыргызбыз,
Досуна жүрөгүн берип,
Биз кыргызбыз,
Душманына куюндай тийген.

Душманды жек көрүүнү,
Ээмп түшкөнбүз энебизден.
Камчынын тагын табасың,
Ар бирибиздин денебизден.

Атка минебиз деп ыйлайбыз,
Тилибиз чыга электе.
Атка мингенди билебиз
Бутубуз да баса электе?

Элик басбас зоолордон да
Улак тартып көнгүбүз келет.

Биз кыргыздар жылаанга да —
Жылуулук бергибиз келет.

Биз кыргыздар карагайбыз
Ташты көзөп, кучагын созгон!
Төбөбүздө шагыл куюлуп
Көрсөтпөй, күн нурун тоскон.

Биз кыргыздар кыйналганбыз
Кум-чөлдө, саз кечип балтырдан.
Биз кыргызды, күрөш гана —
Тириүү кылып калтырган!

БАЙСАЛ БААТЫРДЫН МОНОЛОГУ:

— Кыргыз да өзүн бүркүттөй,
Эркин сезет бийиктикте,
Кыргыз да өзүн бүркүттөй,
Жакшы сезет эркиндикте.

Жапыз жүрсө бүшүркөп
Бечара болот кыраан да.
Аны чагып өлтүрө алат,
Колу-бутсуз жылан да.

Кыргыз атка конгондо,
Чагылган, бороон, ташкын!
Кыйын болсоң кыргыз менен,
Ат үстүндө салгылашкын!

Аргымактар учат куюн-шамалдай!
Кыргыз үчүн,

бул ылдамдык ташбакадай.

Кыргыз үчүн көрүнөт, шашпас пилдей,
Аттар учса

туягы жерге тийбей!

Чагылган артта калат, бороон улуп.

Башымды ылдый катам.

Ушунчалык ылдамдыкта.

Кетеби деп шамал жулуп!

Кыргыз да,

ал ансайын күйүп-жанат.

Шакылдап эки буту —

эки канат.

КЫРГЫЗ ТАҢЫ

Таң атты.

Таң тоолорду

Таманынан, башына чейин агартты.

Таңды көрүп адамдар,

Ак көңүл боорукер боло түшүштү.

Таң окшош ак козуларга.

Ак козулар таңданышып,

Таңды карашат, маарашат.

Дайра

да аз шуулдап,

Иттер үрбөй,

Куйруктарын булгалашат.

Бир бырышсыз чекесинде

Таң атты.

Таң тоолорду

Таманынан,

башына чейин агартты.

КЫРГЫЗ ЖАЗЫ

Жаз келгенде ташка да гүлдөр өсөт.
Жаз келгенде бакага да күүлөр бүтөт.
Жаз келгенде карагай да бүчүр байлайт,
Жаз келгенде жылаан да көктү самайт.

Жаз келгенде толкундайт карт торгой да
Көгөрөт миң жашаган карт дарак да.
Жазында бардык жүрөк өмүр кошот,
Унтулуп өлүм калат артта, ыраакта.

Жаз келгенде кубанам,
Энедей уул тууган.
Жаз келгенде кубанам,
Дарактай нөшөр жууган.
Жаз келгенде кубанам,
Күн сындуу, алгач нурларын төккөн,
Жаз келгенде кубанам,
Өмүрдөй, өлүмдү өлтүрө тепкен.

Селкинин жигит кетпей санаасынан,
Көз менен издейт айдоо талаасынан.
Дыңдарга жаңы гана коңторулган —
Дыйкандын буудай чууруйт салаасынан.

Карайсың терebelге көөнүң тойбой,
Карыя ак сакалчан комуз толгой.
Оозунан бир тиши жок кемшендеген,
Безилдеп атып чыгат жашыл торгой!

Жаз күнү өмүр төлдөйт, бүчүр байлап,
Жазгы күн оюнга мас жашыл тайлак.

Апапак буттарына балчык илип,
Көчөдөн балдар чуркайт жылаңайлак.

Жаз келет, тоо-токойдон карлар эрип,
Бүркүттөр шаңкылдашат канат керип.
Бүкчүндөп картаң эне жондо жүрөт
Гүлдөрдүн кызылынан тандап терип!